

Digitalna isključenost – Kako kapitalizam okreće internet protiv demokratije

Robert V. Mekčejnsi, *Digitalna isključenost – Kako kapitalizam okreće internet protiv demokratije*¹, prevod s engleskog Domagoj Orlić, FMK, Multimedijalni institut, Beograd, 2015.

Neven Obradović²

Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet

Pojava i izum interneta, a pre svega njegova masovna upotreba koja je počela devedesetih godina 20. veka, nosila je nadu demokratizacije javne sfere, medijskog pluralizma, decentralizacije društvene moći, nestanka cenzure, dekomercijalizacije kulture i tržišta bez monopola. Međutim, kako navodi autor Robert Makčesni, profesor na Univerzitetu Illinois, danas vidimo sasvim drugu sliku. Komunikacijski prostor interneta ograđen je i kontrolisan od strane malog broja monopolističkih korporacija, reklamiranje se zasniva na praćenju klikova i navika korisnika, bezbednosne službe konstantno nadgledaju internet, a informativni mediji su u krizi bez presedana. Snovi o slobodi koje je nosio internet, kako ističe Makčesni, slomljeni su pod uticajem promene javnih politika tokom devedestih godina, ali i posledičnom delovanju kapitalizma na njegov razvoj. Knjiga *Digitalna isključenost* na 398 strana, uz pozivanje na brojne izvore, mnoštvo primera i podataka iz relevantnih istraživanja, daje odgovore na

¹ Naslov originala: *Digital Disconnect: How Capitalism is Turning the Internet Against Democracy*.

² Kontakt sa autorom: neven.obradovic@filfak.ni.ac.rs.

pitanje iz naslova knjige, ali i što je još važnije nudi rešenja uz pomoć kojih se postojeće stanje stvari može okrenuti u korist slobode i istinske demokratije, uz napomenu da to ne može biti lak proces.

Knjiga je podeljena na 7 poglavlja naslovljenih pitanjima: *Šta je slon pod digitalnim tepihom?*; *Da li je kapitalizam istovetan sa demokratijom?*; *Kako nam politička ekonomija komunikacije može pomoći da razumemo internet?*; *Internet i kapitalizam I: Tamo gde vladaju dinosaurusi?*; *Internet i kapitalizam II: Carstvo nerazboritih?*; *Novinarstvo je mrtvo! Živelo novinarstvo?*; *Revolucija unutar digitalne revolucije?*.

Pre prikaza navedenih poglavlja, bitno je istaći dve napomene autora iz predgovora. Prva je u vezi sa paradoksom koji pokreće knjigu, a koji se odnosi na digitalnu revoluciju koju Makčesni vidi kao najznačajniji i najvažniji napredak u proteklih pola veka, a koju istovremeno prati i najveća kriza našeg doba. Posledica toga je, naravno, surovi kapitalizam. Autor kapitalizam takođe vidi i kao glavni problem u većini razmatranja koja pokušavaju da definišu internet, odnosno njegove pozicije u politici ekonomiji. Svi pokušaji svode se na kliše o slobodnom tržištu i demokratiji, zamagljujući na taj način stvarnu poziciju kapitalizma u današnjem društvu. Važno je napomenuti da je fokus knjige na Sjedinjenim Američkim Državama, što autor pravda najboljim poznavanjem sopstvene države, ali, kao što i sam ističe, sva pitanja se sigurno mogu primeniti na globalnom planu.

Uvodni deo prvog poglavlja (pod nazivom *Šta je slon pod digitalnim tepihom?*) autor je posvetio statističkim podacima koji dokazuju u kolikoj meri je internet ušao u svaku poru života savremenog čoveka. Uz to napominje i ključne autore poput Džordža Gilidera (George Gilider), Nikolasa Negroponta (Nicholas Negroponte), Kliforda Stola (Clifford Stoll), Lorensa Lesiga (Lawrence Lessig), kao i studije koje se odnose na internet i njih deli u dve grupe: „pobornici“ i „skeptici“, koji nude uticajne teorije, ali autor napominje da obe grupe, uzete zasebno, „vode u slepu ulicu“. Kao nedostatak obema grupama, Makčesni zamera neznanje ili zaziranje od stvarno postojećeg kapitalizma i svojevrsno potcenjivanje toga u kojoj meri kapitalizam dominira društvenim životom“. Kao objašnjenje za neotkrivanje „slona ispod tepiha“, autor navodi da „kada god stručnjaci proučavaju vlastito društvo, obično je tabu dovesti u pitanje privilegije i povlastice onih koji stoje na njegovom vrhu i profitiraju iz postojećeg stanja, čak i u političkim demokratijama“. Na kraju, autor ukazuje

na to da je potrebno ozbiljno preispitivanje kapitalizma i da, ukoliko uprkos svoj svojoj moći „nije u mogućnosti da trijumfuje nakon jedne runde iskrenog preispitivanja“, onda je ovakve teme trebalo pokrenuti mnogo ranije.

Drugo poglavlje *Da li je kapitalizam istovetan sa demokratijom?* autor započinje idealnom definicijom kapitalizma, koja, prema njegovim rečima, predstavlja „službeni katehizam Sjedinjenih Američkih Država“. U nastavku poglavlja, kroz prizmu tradicije političke ekonomije, Makčesni ruši taj ideal kapitalizma i nudi rešenja koja smatra ispravnijim od onih koji su danas na kapitalističkoj sceni. Autor nudi primere uticaja kapitalizma na najednakost, koncentraciju ekonomske moći i ekonomski rast, ističući da je demokratija ugrožena kada prve dve kategorije rastu, a treća stagnira. „Klasa i nejednakost deo su genetskog koda“ kapitalizma, ističe autor, uz tvrdnju da sistem ostvarivanja profita u kapitalizmu počiva na tome da se rad radničke klase plati što manje. Naravno, bogatim vlasnicima se to omogućava zbog „snažnog uticaja biznisa na Vašington“, taj uticaj i lobiranje omogućavaju i monopolističku konkurenciju ili oligopol na tržištu. Oglašavanje ima vrlo važnu ulogu u ovakvom sistemu, a moderno ubeđivačko reklamiranje, prema autoru, jeste funkcija manje konkurentnih tržišta, gde „šaćica kompanije dominira proizvodnjom ili prodajom“. Sve to dovodi do slabljenja demokratije, apatije i apolitičnosti građana. Makčesni to opisuje rečima sudije Vrhovnog suda SAD sa početka 20. veka, Luisa Brandejsa (Louis Brandeis): „Možemo imati demokratiju ili možemo imati bogatstvo koncentrisano u rukama nekolicine, ali ne možemo imati oba“. To na kraju poglavlja pojačava zaključkom velikog istraživanja koje su sproveli Martin Džilens, Kej Leman Šlosman, Sindi Verba i Henri Bredi (Gilens, Schlozman, Verba, Brady, 2012) koje glasi: „Raširena apatija među siromašnom, radničkom klasom i srednjom klasom ima racionalan temelj, dokazi jasno pokazuju da oni praktično nemaju nikakav uticaj na političare i politiku u poređenju sa korporacijama i bogatima“. Robert Makčesni internet vidi kao sredstvo za podizanje talasa demokratije, ali samo pod uslovom da se sukobi sa stvarno postojećim kapitalizmom.

Treće poglavlje *Kako nam politička ekonomija komunikacije može pomoći da razumemo internet?* autor zasniva na polju političke ekonomije komunikacije (PEK). PEK u problematiku uz kapitalizam i demokratiju uvodi i komunikaciju. „Ona sagledava medije i komunikacijske sisteme analaizirajući kako oni utiču na političku i društvenu moć u društvu, te jesu li oni, ukupno gledano,

sile za ili protiv demokratije“. Kako navodi Makčesni, komunikacija i ekonomska politika utiču jedna na drugu i to je važno za tumačenje interneta i digitalne revolucije. On postavlja pitanje: da li će digitalna revolucija dosegnuti status četvrte velike komunikacione transformacije u ljudskoj istoriji? Prve tri su bile: jezik i govor, potom pismo i pronalazak štamparije. Kako navodi, na to pitanje još uvek nije moguće dati odgovor, usled mnoštva pozitivnih i negativnih implikacija koje digitalna revolucija nosi, zbog čega se javlja „potreba za što pažljivijim i što pomnijim pristupom komunikacionoj politici“. Robert Makčesni sledećim rečima ističe ulogu koju javnost mora da ima u raspravama komunikacionoj politici budućnosti: „Ako ne sedite za pregovaračkim stolom, vi ste ono što se servira“. Dakle, ukoliko se sve prepusti uobičajenim igračima koji će prigrлити i mahati katehizmom kapitalizma i slobodnog tržišta, internet će biti stavljen u službu kapitala, sa sumnjivim i katastrofalnim posledicama, ali zato su tu alternativni putevi koji vode u svetliju budućnost, zaključuje autor na kraju ovog poglavlja.

U četvrtom delu knjige *Internet i kapitalizam I: Tamo gde vladaju dinosaurusi?*, autor prezentuje transformaciju interneta tokom devedesetih godina iz nekomercijalnih u kapitalističke okvire. Makčesni navodi da su počeci interneta pokazali dve važne lekcije. Prva je da „temeljna istraživanja koja se bave inovacijama kakva je internet jesu javno dobro, a kompanije iz privatnog sektora imaju malo motiva da ih sprovode. Druga stvar je centralna uloga vojnih ulaganja u početnim finansiranjima tehnologije u SAD“. Dakle, prvi internet bio je ne samo nekomercijalan, već i antikomercijalan, mnogi su ga videli kao vesnika egalitarizma i saradnje, a ne nadmetanja i profita. Međutim, sa razvojem interneta je sve više privlačio komercijalne interese, da bi se, kako autor ističe, tokom devedesetih godina „od javne usluge pretvorio u zaseban, čak i vodeći, kapitalistički sektor“. Kao jedan od glavnih razloga ove transformacije, Makčesni apostrofira Zakon o telekomunikacijama iz 1996. godine, kroz koji je omogućena deregulacija interneta, a za koju su lobirali veliki konglomerati. Rezultat toga bilo je „ukidanje ili drastično obezvređivanje ideje da bi država trebalo da deluje u cilju javnog interesa“. Autor u drugoj polovini poglavlja objašnjava kako su velike telekomunikacijske i medijske kompanije, koje simbolično naziva „dinosaurima“, zahvaljujući lobiranju i velikom uticaju na centre političke moći, ipak preživlele digitalnu revoluciju i danas čine oligopole na digitalnoj sceni. Korporativni medijski sektor, prema tvrdnji Makčesnija, činio je sve što

je u njegovoj moći da ograniči otvorenost i egalitarizam interneta. Autor to dokazuje primerima predloga zakona i međunarodnih sporazuma poput DMCA³, SOPA⁴ i ACTA⁵. On istovremeno ističe da je glas javnosti u protivljenju ovim zakonima pokazao da javnost nije potpuno pasivizovana i da poseduje snažnu moć koja se može suprotstaviti surovom kapitalizmu.

U petom poglavlju *Internet i kapitalizam II: Carstvo nerazboritih?*, Makčesni nudi mnoštvo primera na kojima pokazuje vrtoglavi uspon gigantskih monopolitičkih kompanija koje, sa već pomenutim telekomunikacionim gigantima, dominiraju internetom. Ističe da su četiri od deset najuspešnijih kompanija u SAD u 2012. godini bile Epl, Majkrosoft, Gugl i AT&T, s tim da je Epl na prvom mestu. Uspon ovih kompanija zasniva se na obezbeđivanju monopola nad patentima, ali i lobiranju u Vašingtonu i u međunarodnim okvirima, pa tako autor donosi podatak da je Gugl u prva tri meseca 2012. godine potrošio 5 miliona dolara na lobiranje ili da je osnivač Fejsbuka Mark Zakerberg (Mark Zuckerberg) pozvan 2011. godine na sastanak G8, najmoćnijih zemalja. Drugi važan razlog koji je internet konglomeratima omogućio ovakav rast jeste oglašavanje, a kao najbolji primer za ulazak oglašavanja na internet navodi vrtoglavi uspon Gugla, koji se zasniva na prodaji klikova i navika korisnika, a sve prema geslu oglašavanja „Ako ne plaćate za nešto, vi niste kupac, nego proizvod koji se prodaje“. Poslednji deo ovog poglavlja autor posvećuje vojno digitalnom kompleksu, odnosno vezi između internet giganata i vojnih, odnosno nacionalnih sugurnosnih službi vlade SAD, što, prema njegovom mišljenju, ima zastrašujuće posledice po slobodu i demokratiju. Makčesni navodi podatak iz časopisa *The Economist* da je „Gugl primio najmanje deset hiljada zahteva za predaju informacija od organa gonjenja i agencija za nacionalnu bezbednost 2011. godine – koji nisu svi nužno nalozi nacionalne bezbednosti za istragu – i Gugl je priznao da je pristao da ispuni 93% vladnih zahteva“. Autor dodaje da telekomunikacione kompanije AT&T i Verizon imaju ukupno 170 zaposlenih sa punim radnim vremenom čiji je zadatak da odgovaraju na zahteve organa gonjenja. Zaključak koji donosi autor je da „država i velike korporacije rade ruku pod ruku kako bi promovisali korporativne interese, a država je zaokuplje-

---

³ Zakon o autorskim pravima u digitalnom milenijumu

⁴ Zakon o sprečavanju internet piraterije

⁵ Trgovinski sporazum protiv fasifikovanja.

na militarizmom, tajnošću, propagandom i nadzorom. U takvom okruženju, politička sloboda je u opasnosti“.

U preposlednjem poglavlju, *Novinarstvo je mrtvo! Živelo novinarstvo?*, Robert Makčesni preispituje stanje u kojem se novinarstvo nalazi u digitalnom dobu. Kako autor navodi, internet je trebalo da donese kvalitetnije informisanje koje će biti lako dostupno građanima i na taj način omogućiti bolju kontrolu vlasti i učiniti politiku demokratičnijom. Međutim, dešava se suprotno, „na delu je opšta naivnost o kvalitetu novinarstva“. Osim čitalaca, koji su prešli na onlajn izdanja, „internet je oduzeo ekonomsku bazu komercijalnom novinarstvu, naročito novinarima, pa je ostavio taj leš da se raspada na očigled svih“. Kao indikator kolapsa novinarstva, on navodi primer čuvenog lista *Filadelfija Inkvajerer* (*Philadelphia Inquirer*), koji je sa svojim filijalama tokom 2012. godine prodao samo 10 procenata tiraža iz 2006. godine. Današnje novinarstvo u ozbiljnoj je profesionalnoj krizi, Makčesni to potkrepljuje istraživanjem Pju centra (Pew Center), u okviru kojeg su istraživači došli do zaključka da „uprkos velikom povećanju broja medija, veliki deo vesti koje ljudi dobijaju ne sadrži nikakvo izvorno izveštavanje, čak osam od deset istraženih priča jednostavno su ponovljene ili iznova upakovane prethodno objavljene informacije. [...] Više od 95% izvornih vesti još uvek je nastajalo u starim medijima“. Internet je trebalo da udahne novi život novinarstvu, donese više izvora i slobodnih medija, međutim, to se nije dogodilo, zbog čega smo prema Džonu Notonu (John Naughton, 2012) došli do svojevrsnog paradoksa interneta jer „relativno mali broj veb sajtova dobija najviše linkova i ima najveći promet“. Kao rešenje problema Makčesni vidi vraćanje uloge javnog dobra novinarstvu i u zaključku nudi neke od mogućih rešenja za stvarnu demokratizaciju novinarstva, od kojih je najprovpokativnija ideja koju je autor razvio u saradnji sa Džonom Nikolsom, a na platformi koju su razvili ekonomisti braća Bejker (Baker). Naime, osnovna ideja je da svaki punoletni Amerikanac dobije vaučer u vrednosti od 200 dolara koji može da upotrebi za to da donira novac bilo kom neprofitnom informativnom mediju po izboru, uz to da mediji koji ispunjavaju kriterijume za ovu vrstu donacije ne bi trebalo da prihvate oglašavanje. „To bi mogla da bude injekcija od čak 30 do 40 milijardi dolara na godišnjem nivou. Svi ti neprofitni digitalni informativni servisi na kraju bi imali šansu za opstanak i razvoj, jer je to politika koja novinarstvo prepoznaje kao ono što jeste – javno dobro“. Uloga interneta u oživljavanju demokratije u današnjim uslovima, kako kaže Makčesni, trasirana

je zaobilaznim putem. „Ruka kapitalizma čini se sve težom na upravljaču, udaljavajući nas daleko od demokratskog koordinatnog sistema, a neuspeh interneta nigde nije jasnije vidljiv, niti su ulozi veći nego u novinarstvu“.

Poslednje poglavlje *Revolucija unutar digitalne revolucije?*, koje je ujedno i zaključno, donosi nam ideje koje mogu voditi demokratizaciji društva i oslobađanju stega kapitalizma. Kako navodi Makčesni, „kapitalisti neprestano detektuju nova mesta za generisanje profita, a to ponekad uključuje uzimanje nečega što je bilo u izobilju i pretvaranje istog u oskudno dobro“. To važi i za internet. Informacije koje se nude na njemu zapravo su slobodne, ali komercijalni interesi rade na tome da ih pretvore u oskudne. Makčesni navodi da su za pobjede u bitkama, u vezi sa javnom politikom za internet, potrebne koalicije ljudi da bi se oformio front i stvorila snaga brojnošću. Makčesni kao opis današnjeg stanja iznosi ideju Karla Marksa i Fridriha Engelsa (Karl Marx, Friedrich Engels, 1964) da je društvo spremno „da proizvodi sve više i više, sposobno je za izvanredna materijalna postignuća, no budući da je bogatstvo društva određeno onim što može da generiše maksimalni profit za nekolicinu koja kontroliše bogatstvo društva, mi činimo mnogo manje nego što možemo, a ono što činimo razlikuje se od onoga što bi imalo smisla za društvo“. Kako ističe autor, generator krize je kapitalizam koji podriva demokratiju. Upozorava da je izbor sa kojim se danas susrećemo ključan i on nam nudi da proširimo demokratiju ili da je pustimo da odumire. Proširenje demokratije iziskuje prema Robertu Makčesniju suočavanje sa postojećim kapitalizmom. To je presudno pitanje našeg vremena, osnova za kritičnu prelomnu tačku u kojoj se nalazimo“. U središtu te kritične prelomne tačke nalazi se internet, on je prema autoru „od centralne važnosti za pokret usmeren prema izgradnji jednog demokratskijeg društva i proširenja samoupravljanja na ekonomiju“.

Kao što i autor ističe u više navrata, internet je u kandžama kapitalizma, međutim, građanski bunt i otpor koji je sprečio usvajanje zakona poput ACTA i SOPA putokaz je ka oslobođenju interneta i njegovu vraćanje u carstvo javnog dobra. Glavna poruka te digitalne revolucije koja je neophodna za demokratizaciju interneta, ali i ekonomije, prema Robertu Makčesniju jeste nužnost isticanja slogana iz čuvene 1968. godine – Budi realan, zahtevaj nemoguće!

Knjiga „Digitalna isključenost“ predstavlja značajnu literaturu za temeljno razumevanje pozicije interneta u današnjem društvu i sigurno je da će privući pažnju stručne javnosti i šire publike. Jedina zamerka ovom delu može ići u

pravcu prevoda, koji je, čini se, mogao biti bolji. Recimo, transkribovanje prezimena autora – Mekčesni – jeste problematično i može stvoriti zabunu, jer je među stručnom i naučnom javnošću u zemlji i regionu kroz raniju literaturu i poštujući jezička pravila usvojeno Makčesni.